

STANISŁAW MILEWSKI

WYDZIAŁ FILOLOGICZNY

UNIwersytet GDAŃSKI

E-MAIL: LOGSM@UG.EDU.PL

KATARZYNA KACZOROWSKA-BRAY

WYDZIAŁ FILOLOGICZNY

UNIwersytet GDAŃSKI

E-MAIL: LOGKK@UNIV.GDA.PL

BARBARA KAMIŃSKA

WYDZIAŁ FILOLOGICZNY

UNIwersytet GDAŃSKI

E-MAIL: LOGBK@UNIV.GDA.PL

PÓŻNA DOROSŁOŚĆ Z PERSPEKTYWY LOGOPEDII

Przez długi czas nauka nie wykazywała większego zainteresowania okresem starości (*senilis*). W psychologii intensywny rozwój zainteresowania problematyką funkcjonowania osób w wieku starszym zanotowano dopiero w drugiej połowie XX wieku, a w ogólnej periodyzacji rozwoju ten etap został wyodrębniony przez Marię Tyszkową [1988]. Najprawdopodobniej wynikało to z faktu, że starość i związane z nią problemy przez znaczny okres historii naszego gatunku dotyczyły tylko niewielkiej części społeczeństwa. W czasach prehistorycznych bycie seniorem stanowiło wyjątkowy fenomen, o czym świadczyć może to, że większość odnalezionych do tej pory najstarszych szczątków ludzkich należała do osobników, których wiek nie przekraczał trzydziestego roku życia¹. Osoby w wieku podeszłym spotykane były tak rzadko, że ludzie prehistoryczni, którzy wszystkim zjawiskom niezwykłym zwykli przypisywać cechy nadprzyrodzone, uważali starość za wynik opieki sił boskich [Minois, 1995]². Do XVII wieku prawdopod-

1 Badania 187 prehistorycznych czaszek wykazały, że jedynie trzy spośród nich należały do ludzi w wieku średnim, którzy przekroczyli 50 rok życia [Minois, 1995, s. 19].

2 Jednakże nie można idealizować losu starców w tychże kulturach – Georges Minois zaznacza, że „los starca zależy (...) od poziomu zasobów danej społeczności” [Minois, 1995, s. 21].

nie jedynie 1% populacji przekraczał 65 rok życia [Stuart-Hamilton, 2006: 13; Głuchaniuk, Gierszkowicz, 2003: 4]. Jeszcze w 1900 roku zaledwie 25% populacji miało szansę dożyć do tego wieku. Przewidywana długość życia osoby urodzonej wówczas wynosiła 47-55 lat³. Obecnie żyjemy o minimum 30 lat dłużej [Stuart-Hamilton, 2006: 13].

Starzenie się trudno uznać za unikatową osobliwość czasów współczesnych, ale dopiero w ciągu XX wieku stało się ono ważnym elementem funkcjonowania społeczeństw. We współczesnym świecie liczba ludzi starych gwałtownie rośnie, a problem starości staje się problemem globalnym. Według danych ONZ w 1950 roku na świecie żyło 214 milionów ludzi powyżej 60 roku życia, w 2015 osób w tym wieku będzie miliard sto milionów. Wynika z tego, że liczebność starych ludzi wzrośnie pięciokrotnie, podczas gdy liczba ludności zwiększy się tylko trzykrotnie⁴. Prognozy wskazują przy tym na wyraźny wzrost liczby osób w okresie późnej starości. Zjawisko to określa się jako fenomen „podwójnego starzenia”⁵. Z pewnością można więc mówić o „starzeniu się” społeczeństw [Głuchaniuk, Gierszkowicz, 2003: 4]. Wraz ze wzrostem liczebności grupy osób w wieku senioralnym zaczynają się ujawniać problemy dyskryminacji ze względu właśnie na osiągnięty wiek, który stał się jednym z kryteriów negatywnego wyróżnienia. W postrzeganiu osób starych zarysowują się, jak w przypadku każdej innej grupy, pewne stereotypy – tak negatywne, jak i pozytywne⁶ (tabela 1).

3 Na przykład w Rosji w 1917 roku średnia długość życia mieszkańców wynosiła 33 lata. O rosyjskich chłopach w utworach literackich w końcu XIX i początkach XX wieku pisano *сорокалетний старик* ‘czterdziestoletni staruszek/starzec’. W. I. Lenin zmarł mając zaledwie 54 lata, a pod koniec jego życia mówiono o nim *дедушка Ленин* ‘dziadek Lenin’ [Sterin, 2013, s. 6].

4 Według danych GUS w Polsce populacja osób w wieku powyżej 65 roku życia stanowi obecnie ok. 14,7%, a w roku 2035 ich udział w ogólnej populacji wzrośnie do ponad 23% [Raport NIK, 2015].

5 W Polsce w 1999 roku w grupie osób w wieku powyżej 60 lat 12% ukończyło 80 rok życia, w 2050 roku udział ten wyniesie 29% [Raport NIK, 2015].

6 Tworzenie stereotypów nie jest domeną wyłącznie młodych. Nie tylko młodzi mają bowiem negatywne nastawienie do starości, także starsi na temat młodszego pokolenia wyrażają się stanowczo pejoratywnie [Thimm, 1995a].

Tabela 1. Negatywne i pozytywne stereotypy starości

Negatywne stereotypy	Pozytywne stereotypy
<ol style="list-style-type: none"> 1. Większość starych ludzi jest biedna. 2. Większość starych ludzi ma problemy mieszkaniowe. 3. Na ogół są słabi i chorzy. 4. Nie stanowią żadnej siły politycznej i wymagają ochrony. 5. Większość spośród nich źle radzi sobie z pracą; zdolność do pracy, produktywność, motywacja, zdolność do przyjmowania nowości i aktywna twórczość jest u nich niższa niż w młodych pracowników. Prawdopodobieństwo nieszczęśliwych wypadków w tej części populacji jest wyższe niż u pozostałych osób. 6. Wolniej myślą i mają kłopoty z pamięcią; mają niższą zdolność do uczenia się. 7. Przywykli do określonego rytmu życia i stałego wypełnienia standardowych funkcji, zakłócenie których doprowadza do przygnębienia i stresu. Większość z nich skostniała w swoich przyzwyczajeniach i nie jest zdolna ich zmienić. 8. Większość żyje w społecznej izolacji i cierpi na samotność. Wielu z nich żyje w domach opieki społecznej. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Starzy ludzie są zaliczani do zamieszkałej grupy mieszkańców. Pracujący członkowie społeczeństwa zapewniają im emerytury, renty oraz zasiłki. 2. Jawią się jako potencjalna siła polityczna. Głosują i uczestniczą w życiu politycznym. 3. Łatwo nawiązują kontakty z innymi ludźmi. Są dobrzy i życzliwi. 4. Większość starych ludzi wyróżnia się dojrzałością, doświadczeniem i mądrością życiową. 5. Większość spośród nich umie słuchać i jest bardzo cierpliwa w stosunku do dzieci, wyróżnia się dobrocią i szczodrością w stosunku do swoich dzieci i wnuków.

Źródło: [Głuchaniuk, Gierszkowicz, 2003, s. 39].

„O starości dużo napisano, lecz niewiele o niej wiemy” [Głuchaniuk, Gierszkowicz, 2003: 57], ponieważ sam proces starzenia się nadal jest mało poznany [Krzyżowski, 2004: 37]. Jednakże toczące się na naszych oczach i prognozowane zmiany demograficzne spowodowały wzrost zainteresowania tym okresem życia. Mieszczą się one w obszarze badawczym wielu dyscyplin nauki, m.in. nauk medycznych, psychologii, socjologii, antropologii, a nawet historii literatury. W znacznie mniejszym stopniu natomiast interesują jak do tej pory językoznawców i logopedów. Sterin stwierdza, że praktycznie brakuje opracowań poświęconych komunikowaniu się starych ludzi [Sterin 2013: 5; zob. także: Wachtin, Gołowko, 2004: 84]. Problemy

komunikacyjne osób starszych dostrzegane są częściej przez psychologów i psychoterapeutów, zajmujących się ludźmi w tej grupie wiekowej. Ta problematyka z pewnością nie leży jednak w centrum zainteresowania lingwistów. Jak stwierdza Waldemar Tłokiński, pionier w zakresie badania mowy ludzi u schyłku życia i autor pierwszej w Polsce monografii poświęconej temu zjawisku, w literaturze naukowej poświęconej ludzkiemu starzeniu się przez długi okres panowało przekonanie, „że wszystko w człowieku może się z wiekiem zmienić z wyjątkiem mowy” [Tłokiński 1990, s. 15].

Jeśli wyjdziemy z założenia, że „poznawanie rzeczywistości na sposób ludzki to interpretacja jej zjawisk poprzez kategorie, które narzuca człowiekowi jego język” [Grabias, 2012: 24], to językoznawców zainteresować może chociażby językowy obraz starości utrwalony w polszczyźnie, szczególnie w leksyce i frazeologii. Wydaje się, że niezmiernie istotnym problemem badawczym może być także prześledzenie zmian zachodzących wraz z wiekiem w komunikacji językowej. Zmiany takie wynikają, co oczywiste, z procesów starzenia się, których skutki obserwowalne są w budowie i funkcjonowaniu m.in. układu nerwowego, narządów zmysłów czy też układu fonacyjnego, oddechowego i narządów artykulacyjnych, a więc odpowiadających za ekspresję i percepcję mowy. Jednak zmiany zachodzą również w sposobach komunikowania się otoczenia z osobami w wieku senioralnym, co uwidacznia się w doborze słownictwa czy też struktur gramatycznych.

W literaturze anglo- i niemieckojęzycznej znajdziemy termin gerontolingwistyka (ang. *gerontolinguistics*), choć zaznacza się, że nie jest to dział lingwistyki, który byłby akademicko uznany. Nie wiadomo dokładnie, kto jako pierwszy terminu tego użył. Najprawdopodobniej ok. 35 lat temu pojawił się on w pracy niemieckiego socjolingwisty H. P. Lütjena. Badacz ten wskazał, że w kręgu zainteresowań gerontolingwistyki (niem. *Gerontolinguistik, gerontologische Linguistik*⁷) znajdować powinny się zachowania językowe typowe dla osób w wieku senioralnym, natomiast charakterystyką werbalnych interakcji, zachodzących między różnymi pokoleniami, zajmować miałyby się etatolingwistyka (ang. *etatolinguistics*). Termin gerontolingwistyka okazał się jednakże bardziej nośny [Sugatani, 2008: 91]. Mimo dostrzeżenia problemu temat starości oraz zmian w języku i komunikacji z tym związanych nie stał się jeszcze w niemieckim językoznawstwie za-

7 W niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu znajdziemy także terminy: *gerontologische Sprachwissenschaft, Sprach- und Kommunikationskompetenz im Alter*.

gadnieniem często poruszonym, choć zwraca się uwagę na konieczność badań w obrębie triady „Starość – Język – Komunikacja” [Timm, 1996].

Termin gerontolingwistyka (ros. *геронтолингвистика*) jest z powodzeniem używany w literaturze rosyjskojęzycznej [zob. np.: Charczenko, 2010: 85; Łomowa, 2004: 38]. Jako synonimy terminu gerontolingwistyka używane są także określenia: *геролингвистика* ‘gerolingwistyka’ [Łomowa, 2004: 38]; *лингвистика старческой речи* ‘lingwistyka wieku starczego’ [Charczenko, 2006: 3] *старческая речь* ‘mowa starcza’ [Charczenko, 2006: 3; 2010: 86, 87,]), *язык старости* ‘język starości’ [Charczenko, 2010], *язык старшего возраста* ‘język starszego wieku’ [Łomowa, 2004: 37]; *речь людей старшего поколения* ‘mowa osób starszego pokolenia’ [Łomowa, 2004: 38]; *общение со старшим поколением* ‘kontaktowanie się ze starszym pokoleniem’ [Sterin, 2012: 148]; *речь лиц преклонного возраста* ‘mowa ludzi w podeszłym wieku’ [Charczenko, 2010: 86]; *геронтное общение*⁸ [Sterin, 2013: 5, 7], *коммуникации/ речь пожилых людей* ‘komunikacja/ mowa osób w starszym wieku’ [Łomowa, 2004: 35, 37].

W polskiej literaturze językoznawczej termin gerontolingwistyka praktycznie nie funkcjonuje. Odnotował go w swojej monografii *Zrozumieć język. Szkice z filozofii języka, semantyki, lingwistyki komunikacyjnej* A. Kiklewicz [2007]. Pojęcie gerontolingwistyki utożsamił on z lingwistyką wieku. Jednakże zagadnienia komunikowania się i jego zakłóceń czy zaburzeń związanych z wiekiem nie zainteresowały dotychczas w szerszym zakresie językoznawców [Wolny, 2003: 189].

Obecnie płaszczyzną badawczą gerontolingwistyki można określić jako „język i wiek”. W zakresie jej zainteresowań znajdują się mowa i kompetencje komunikacyjne osób starszych. W literaturze niemieckiej mówi się wręcz o badaniach gerontolektu jako odmiany języka (niem. *Sprachvariation*). Yasuyuki Sugatani [2008] wskazuje na pięć najważniejszych tematów badawczych gerontolingwistyki. Są to:

- 1) ageizm i komunikacja międzypokoleniowa;
- 2) międzykulturowa komunikacja i kulturowa wrażliwość;
- 3) płeć i seksualność;
- 4) zmiany i dopasowanie zachowań komunikacyjnych w czasie interakcji z osobami starszymi;

8 „Геронт – это то же, что человек старшего поколения, без дифференциации на пожилой и преклонный возраст” [Стернин, 2013, s. 4].

5) kompetencje komunikacyjne i zaburzenia komunikacji u osób w wieku starszym.

Według B. K. Charczenko krąg zainteresowań, dotyczących badań mowy osób starszych (ros. *старческая речь*), może obejmować także:

- ekspresję w mowie osób w starszym wieku;
- specyfikę dialogów osób w tym samym wieku i różnym wieku;
- odbicie starości we frazeologizmach;
- osobliwości starczej narracji w przekazywaniu a/ biografii, b/ bieżących zdarzeń codziennych;
- koncepcję normy językowej w odniesieniu do osób w wieku podeszłym;
- gry językowe w mowie starych ludzi⁹ [Charczenko, 2010: 92].

Jakość egzystencji współczesnego człowieka jest bez wątpienia związana z jakością komunikacji [Stewart, 2007: 27]. Waldemar Tłokiński i Henryk Olszewski [2014: 410] zauważają, że „językowo-symboliczna kompetencja w swej gatunkowej filogenezie okazała się bezspornie najważniejszą składową kompetencji społecznej istoty ludzkiej”. Zebrane w literaturze przedmiotu dane statystyczne poświadczają ogromną wagę możliwości osobistego komunikowania się z drugim człowiekiem. Otóż osoby samotne (niewchodzące w takie relacje z drugim człowiekiem) są od dwóch do czterech razy bardziej narażone na ryzyko przedwczesnej śmierci, której bezpośrednią przyczyną jest nadciśnienie, udar mózgu lub choroba wieńcowa. „Nasze serce potrzebuje dialogu z innym człowiekiem” [Skarżyńska, 2007: 10] – słowa te można ująć tak z perspektywy medycznej, jak i w sposób przenośny. W obu przypadkach są one słuszne.

9 Przez gry językowe można rozumieć pewne typowe sposoby prowadzenia rozmowy. Gra językowa zawiera w sobie następujące obowiązkowe elementy: 1) wstępną, rozpoczynającą grę frazę, np. Kogo ja widzę! 2) wymianę replik w określonej kolejności. 3) frazę zamykającą. Ludzie starsi mają „ulubione” gry językowe, np.: dawniej to był porządek; a ja ostrzegałem/ uprzedzałem; dzisiejsza młodzież...; starzy ludzie dzisiaj nie są nikomu potrzebni; dawniej było lepiej; kiedyś wychowanie było inne (surowsze); co chcą, to i robią (oni = władza, urzędnicy...); a co się stało z N....; konsylium (jak się lepiej leczyć); dzisiaj jest wszystko takie drogie; jak szybko leci czas...; nas uczyli lepiej; za naszych czasów...; kiedy to wreszcie będzie porządek?; dawniej to było...., a dzisiaj...; moje nieszczęścia są większe niż twoje; teraz bez pieniędzy niczego nie załatwisz itd. Gry takie są osobom starszym bardzo potrzebne w codziennych kontaktach. Ważne jest, aby rozmówca tę konwencję zrozumiał i jej zasady w dialogu uwzględnił [Stierin, 2013].

Komunikacja z osobami z starszymi jest zazwyczaj trudniejsza niż z osobami w wieku młodszym. Zasadnicze trudności rodzą występujące w tej grupie ograniczenia poznawcze, funkcjonalne oraz deficyty sensoryczne, które utrudniają przekaz informacji i porozumienie [Njuguna, Kariuki, 2012], ale także pewne charakterystyczne cechy komunikowania się osób starszego pokolenia, do których I. A. Stierin [2013] zalicza:

1. Funkcje kontaktowania się (ros. *функции общения*) – podstawową funkcją komunikowania się u starszych ludzi jest podtrzymywanie językowego kontaktu, którego celem jest nawiązanie i podtrzymywanie kontaktów społecznych (por. funkcja fatyczna języka).
2. Zakres kontaktowania się (ros. *объем общения*) – osoby starsze nie lubią krótkich interakcji. Krótka rozmowa jest przez nich traktowana jako brak szacunku. Lubią konwersację niespieszną, nieograniczoną ramami czasowymi. Psychologowie podkreślają, że rozmowa ze starszą osobą powinna trwać ok. 20-30 minut.
3. Tempo mowy – dla osób starszych charakterystyczne jest zwolnione tempo mowy. Mówią bez pośpiechu, zagłębiając się zwykle w szczegóły, co wymaga od rozmówcy cierpliwości i czasu.
4. Krąg kontaktów – ludzie starsi są nastawieni na kontaktowanie się przede wszystkim z rozmówcami w swoim wieku. Lubią rozmawiać z rówieśnikami o podobnym doświadczeniu językowym, wykorzystując np. gry językowe typu „Pamiętasz, kiedy...”, „A za naszych czasów...” i inne. Jednak ci, którzy wcześniej, np. z racji wykonywanego zawodu, nabyli odpowiednie doświadczenie, lubią występować przed osobami młodszymi i dzielić się z nimi historią swego życia i swojej drogi życiowej. Przebywając w kręgu rodzinnym chętnie rozmawiają z jej najmłodszymi członkami, którzy są dobrym źródłem informacji o świecie.
5. Komunikacyjne zainteresowania i potrzeby (ros. *коммуникативные интересы и потребности*) – ulubioną tematyką ludzi starych jest przeszłość i własne doświadczenia życiowe. Wspomnienia dostarczają im swego rodzaju „strefy bezpieczeństwa” (ros. „безопасную зону”). Dla wspomnień jest charakterystyczne idealizowanie tego, co było (stare dobre czasy). Bardzo istotna jest dla nich możliwość przekazywania doświadczenia – lubią się nim dzielić, udzielać rad, objaśniać młodszym, jak i co należy robić. Natomiast w kontakcie z rówieśnikami starsze pokolenie często gra w grę „Starzy ludzie teraz nie są nikomu potrzebni”. Żalą się i szczegółowo sobie opisują,

jak teraz trudno żyć. Wielu z nich w takich sytuacjach obiecuje swoim bliskim, że szybko umrą i uwolnią otoczenie od kłopotów z nimi związanych. U części osób starszych obserwuje się nawiązywanie do tematów religijnych czy wręcz ucieczkę w religię.

6. Maniera zachowywania się (ros. *манера повествования*) – stary człowiek z punktu widzenia osoby młodszej często mówi za długo, nie zawsze zachowując spójność tekstu i niezauważalnie dla siebie przechodzi z jednego tematu do drugiego. Nierzadko seniorzy stawiają nadmierne wymagania najbliższym. Demonstrują starczy egoizm (ros. *старческий эгоизм*), objawiający się żądaniem, aby wszyscy członkowie rodziny (czasami także sąsiedzi i znajomi) zajmowali się tylko nimi, zgadzali się z ich poglądami, spełniali życzenia. Pragnienie, aby wszyscy się nimi zajmowali, często doprowadza do napięć w rodzinie.
7. Percepcja informacji przez starych ludzi (ros. *восприятие информации геронтами*) – są głęboko przekonani o prawdziwości informacji, z którymi stykają się np. w prasie. Często wycinają więc odpowiednie artykuły z gazet i tworzą archiwa. Długo i uważnie słuchają radia. Telewizję wielu starszych ludzi uznaje za mało wartościowe źródło informacji. Wierzą w poglądy „specjalistów”, chętnie chodzą na publiczne spotkania ze znanymi ludźmi, specjalistami z różnych dziedzin i zwykle głęboko wierzą w uzyskane tam informacje, które przekazują znajomym i członkom rodziny.
8. Percepcja wypowiedzi innych (ros. *восприятие речи других*) i reakcja komunikacyjna (ros. *коммуникативная реакция*) lepiej rozumieją wolną mowę, a szybką przestają w ogóle odbierać i oceniają ją negatywnie, jako przejaw bezmyślności i głupoty mówiącego. Negatywnie reagują, gdy rozmówca podczas rozmowy z nimi nie poświęca im swojej uwagi albo robi to częściowo. Dla starszego człowieka ma to istotne znaczenie podczas interakcji – jeśli rozmówca nie uczestniczy w konwersacji z pełną uwagą, często przerywają rozmowę.

Źródłem komunikacyjnych utrudnień mogą być nie tylko cechy komunikowania się typowe dla osób starszych, ale także różnice oczekiwań istniejące między rozmówcami. Osoba w wieku podeszłym często czuje się zaniedbana przez otoczenie, doświadcza ograniczeń w kontaktach ze światem. Wchodząc w sytuację rozmowy chciałaby kontakt ten wydłużyć, natomiast

jej rozmówca zazwyczaj spieszy się i czas przeznaczony na taką rozmowę wolałby skrócić. Często więc osoba w wieku senioralnym czuje się ignorowana, bo na próby nawiązania relacji nie otrzymuje informacji zwrotnej.

W przypadku osób w wieku senioralnym często ograniczone jest prawo rytmu kontaktowania się (ros. *закон ритма общения*), [Stierin, 2013: 8]. Prawo to wyraża wzajemny stosunek mówienia i milczenia w ludzkim komunikowaniu się. Głosi ono, że wzajemny stosunek mówienia i milczenia u każdego człowieka jest wielkością stałą. To znaczy, że każdy człowiek w ciągu dnia przeznacza określony czas na mówienie i milczenie – najczęściej jest to 1 godzina mówienia i 23 godziny milczenia. Uśredniony stosunek mówienia do milczenia wynosi więc 1:23. Jest rzeczą oczywistą, że stosunek mówienia do milczenia podczas kontaktowania się jest indywidualny dla każdego z nas. Wartość ta może się bardzo różnić u ludzi w różnym wieku, wykonujących określone zawody. Wpływ na nią może mieć płeć osoby mówiącej, charakter i temperament. Jednakże przeciętnie w czasie siedemdziesięciu lat życia człowiek mówi ok. 2,5 roku.

Indywidualny rytm komunikowania się tkwi w każdym człowieku, który musi przestrzegać określonego, typowego dla siebie rytmu kontaktowania się. W przeciwnym razie zaczyna odczuwać psychiczny niepokój, stres, obniża się nastrój, co może rzutować na ogólny stan zdrowia. Ludzie, którzy z różnych przyczyn nie mogą „wykorzystać” swojej normy mówienia, często czują się bardzo źle. Pojawia się u nich pogorszenie nastroju, dają o sobie znać choroby, rozwija się podejrzliwość. Często na samotność komunikacyjną są skazane starsze osoby, które z tego powodu poszukują możliwości porozmawiania w różnych sytuacjach: z nieznanymi ludźmi, w kolejkach, podczas wizyty u lekarza. Ten deficyt kontaktu (ros. *дефицит общения*) powoduje, że niejednokrotnie prowadzą długie „rozmowy” ze zwierzętami domowymi (kotem, psem), którymi się opiekują. Zdarza się, że rozmawiają z nieożywionymi przedmiotami (zob. np. rozmowy Szczepana z ogniem w *Wiernej rzecze* S. Żeromskiego). Czas poświęcony na rozmowy jest równie ważny jak ten, w którym milczymy. Ważną rzeczą, szczególnie dla człowieka starego, jest bowiem konieczność przetworzenia i przemyślenia uzyskanych informacji, co wymaga często czasu i samotności.

Językowe oddziaływanie na starsze pokolenie należy do najtrudniejszych sfer językowych aktywności i najciekawszych przy tym tematów badawczych – ze względu na specyfikę samego adresata językowego oddziaływania, a także w związku z brakiem badań w tej dziedzinie [Stierin, 2012: 148]. Zmiany zachowań komunikacyjnych rozmówcy w kontaktach

z osobami w wieku senioralnym mogą przybrać wydźwięk negatywny. Stereotypowe przedstawienia starości mają bowiem także znaczący wpływ na społeczne sposoby zachowania się wobec seniorów, w tym oczywiście na zachowania językowe [Thimm, 1995b]. Niestety, starość często kojarzona jest i zestawiana z najwcześniejszym okresem rozwoju człowieka – okresem dziecięcym. O człowieku w podeszłym wieku niejednokrotnie mówi się, że *zdziecinniał na starość*, czyli stał się dziecinnym, naiwnym, niedołącznym, zachowującym się jak dziecko, a więc infantylnie, niedojrzale, nieprzewidywalnie i nieodpowiedzialnie. Takie postrzeganie dotyczy głównie osób w okresie starości zaawansowanej i późnej¹⁰. Z przekonania o niemożności zrozumienia przez rozmówców w tym wieku języka „normalnych” ludzi dorosłych wyrasta korzystanie przez opiekunów w komunikacji stylu *baby-talk*, który jest używany przez dorosłych w stosunku do małych dzieci [Milewski, 2011] Stosowanie takiego rejestru uproszczonego (*secondary baby-talk*) odbierane może być nawet w środowisku domowym jako denerwujący protekcyjnalizm, jeśli zaś pojawia się w sytuacjach bardziej oficjalnych – jako brak kultury i wyraz ageizmu (ang. *ageism*, ros. *эйджизм*)¹¹.

Do lingwistycznych oznak takich zachowań zaliczyć można:

- w zakresie słownictwa: preferowanie słów o prostej konstrukcji i częstej frekwencji, rzadkie wykorzystywanie wyrazów kilkusylabowych, częste korzystanie z tzw. słownictwa dziecięcego, modyfikacje wymawianiowe;
- w zakresie form gramatycznych: zwroty i zdania o prostej budowie, częste powtórzenia, stosowanie pytań sugerujących odpowiedź, częste użycie trybu rozkazującego;
- tematyka rozmów: ograniczony zestaw tematów konwersacji, skupianie uwagi na przeszłości, odrzucanie innych tematów, przesadne chwalenie za najmniejsze osiągnięcia, przerywanie rozmowy;

10 Okres późnej dorosłości (starości) dzieli się obecnie zazwyczaj na następujące podokresy: starość wczesna (*young-old*), obejmująca wiek 60-74 lat; starość zaawansowana (*old-old*), obejmująca wiek 75-89 lat i starość późna, przypadająca na lata powyżej 90 roku życia [Straś-Romanowska, 2011, s. 327].

11 Zdarza się, że rejestr ten jest używany także w kontakcie z osobami, które, zdaniem nadawcy, z różnych powodów mają ograniczone zdolności rozumienia „normalnej” mowy dorosłych (*adult-to-adult communication*), np. w rozmowie z osobami upośledzonymi umysłowo, ciężko chorymi pacjentami, niedosłyszającymi, obcokrajowcami niedostatecznie znającymi język rozmówcy (ang. *foreigner talk*, ros. *регистр общения с иностранцами* – POИ). Niektóre elementy tego rejestru używane są także w rozmowach zakochanych (*lover talk*) i podczas „rozmów” ze zwierzętami domowymi [Milewski, 2013, s. 149-150; zob. także: Marcjanik, 2013, s. 12-13].

– sposoby zwracania się do osoby starszej: używanie imienia lub przezwiska, stosowanie zwrotów miłych (np. „złotko”, „słoneczko”, „kochanieńka”) oraz zwrotów stosowanych zazwyczaj w stosunku do dziecka (np. „dobra dziewczynka”, „ty łobuzie”, „niegrzeczny chłopczyk”); zwracanie się w trzeciej osobie (np. „niech się odwróci”, „ładnie zjadła”) ,[Njuguna, Kariuki, 2012].

Oznaki wokalne i niewerbalne to:

- wysoki głos, przesadna intonacja, mówienie głośne, powolne, z przesadną artykulacją;
- ograniczony kontakt wzrokowy lub przesadne wpatrywanie się w osobę starszą, „przewracanie oczyma”, mruganie;
- w zakresie kodu proksemicznego: stawanie zbyt blisko lub zbyt daleko, naruszanie przestrzeni osobistej, stawanie nad osobą starszą;
- wyraz twarzy i mimika – marszczenie i unoszenie brwi, przesadny uśmiech;
- gestykulacja – potrząsanie głową, wzruszanie ramionami, trzymanie rąk na biodrach, krzyżowanie ramion, szorstkie i obcesowe ruchy;
- dotyk – poklepywanie np. po ramionach, dłoniach [Njuguna, Kariuki, 2012].

Jest to bez wątpienia pochodna społecznego stereotypu osób starszych i świadczy o paternalistycznym i protekcyjnym traktowaniu osób w najstarszej grupie wiekowej [Barański, 2012]. Komunikowanie się z osobami w wieku senioralnym w sposób typowy dla kontaktów z małymi dziećmi należy traktować jako przejaw dyskryminacji społecznej ze względu na wiek [Straś-Romanowska, 2011: 345].

Jedną z kompetencji i sprawności niezbędnych dla prawidłowego przebiegu komunikacji jest kompetencja i sprawność komunikacyjna, czyli wiedza na temat zasad użycia języka w grupie społecznej i umiejętność posługiwania się nim w różnych sytuacjach życia społecznego [Grabias, 2001: 35-36]. Aby sprawnie się komunikować, musimy dopasować to, co i jak mówimy m.in. do naszego rozmówcy, uwzględniając, co oczywiste, jego wiek i możliwości odbiorcze. W przypadku tak wymagającego odbiorcy, jakim jest osoba w wieku podeszłym, należałoby wyraźnie sformułować ogólne zasady komunikowania się. Wśród nich powinny znaleźć się następujące wskazania [Stierin, 2013]:

- bezwarunkowe okazywanie szacunku przedstawicielom starszego pokolenia, niezależnie od ich sytuacji życiowej, stanu zdrowia czy możliwości percepcyjnych; podkreślanie szczerego zainteresowania nimi i chęci pomocy; uspokajanie i obietnice pomocy osobom w wieku senioralnym w różnych sytuacjach życiowych („razem poradzimy sobie/damy sobie radę”);
- stwarzanie możliwości wypowiedzania się na wybrane przez te osoby tematy; aprobowanie i wspieranie ich działań i zainteresowań;
- prowokowanie do opowieści o swoim życiu, do snucia wspomnień¹²; nawiązywanie do osobistych i społecznych doświadczeń ludzi starszych oraz do faktów historii, wydarzeń, świadkami których byli starzy ludzie;
- uważne wysłuchanie z uwzględnieniem, że często osoby starsze w rozmowie stwarzają własny rytm rozmowy, kompensując niedostatki kontaktowania się z otoczeniem;
- demonstrowanie uwagi i zainteresowania, m.in. poprzez utrzymanie kontaktu wzrokowego, potakiwanie, zgadzanie się, powtarzanie wypowiedzianych przez nie fraz; poszanowanie skłonności do niezmienniania swoich poglądów typowej dla większości ludzi starych;
- pytanie osób starszego pokolenia o radę – dzięki takim sytuacjom zyskują one poczucie bycia użytecznymi;
- podejmowanie prób zainteresowania ich nowościami i wydarzeniami np. z życia kulturalnego, politycznego czy naukowego;
- prenumerowanie im prasy i nawiązywanie w rozmowie do treści, które się w gazetach i czasopismach znalazły; podsuwanie starszym osobom książek i broszur, które byłyby one w stanie przeczytać;
- stwarzanie możliwości kontaktowania się z osobami spoza najbliższego kręgu rodzinnego, na przykład zapraszanie gości w ich wieku, ale zachęcanie także do kontaktowania się z osobami młodszymi;

12 Najbardziej efektywnym polem kontaktowania się z człowiekiem starszego pokolenia są wspomnienia o przeżytych wydarzeniach. To bardzo dobry i przyjemny sposób pobudzenia aktywności osoby starszej. Psychoterapeuci wyróżniają dwa warianty omawiania z ludźmi starszymi ich biografii: a) omawianie ich życia wewnętrznego, zmiany w nim zachodzące wraz z wiekiem; b) omawianie wydarzeń mających związek z nimi, bez analizy życia wewnętrznego. Pierwszy z nich jest, jak zaznacza I. A. Stierin [2012], mało owocny w kontaktowaniu się z „sowieckimi staruszkami” («*советским старикам*»), ponieważ to pokolenie nie lubi „grzebać się” w sobie, opowiadać o swoich uczuciach, nie lubi refleksji, wyciągania wniosków. Drugi wariant jest dla nich wygodniejszy. Wydaje się, że to zastrzeżenie sprawdza się w przypadku osób w wieku senioralnym polskiego pochodzenia.

- wystrzeganie się krótkich rozmów – optymalny czas jednorazowej rozmowy z człowiekiem starszym powinien wynosić 25-30 minut;
- zajmowanie się stroną moralno-etyczną omawianych zagadnień, wydarzeń;
- mówienie prościej, zrozumialej i wolniej, stosownie do możliwości percepcyjnych odbiorcy (np. nie używać „uczonych” i obcych słów, nieznanymi terminów); wykorzystywanie porównań ułatwiających zrozumienie przekazywanych informacji, a także powiedzonek, przysłów, narodowych mądrości.

Należy podkreślić, że przytoczone wyżej porady i założenia nie są efektywne we wszystkich przypadkach. Dużo zależy od osobistych kontaktów mówiącego z człowiekiem starszym, od jego uwarunkowań psychologicznych i cech charakteru, tradycji i obyczajów związanych z jego życiem, od warunków środowiskowych, w jakich się wychowywał i żyje [Stierin, 2012: 148].

„Starzenie się wywiera wpływ na proces produkcji wypowiedzi językowych. W wieku senioralnym posługiwanie się językiem nabiera specyficznych właściwości, nieobserwowanych w takim natężeniu na wcześniejszych etapach życia” [Kielar-Turska, Byczewska, 2014: 431]. Osobliwości mowy związane z wiekiem wchodzi dopiero w zakres badań z zakresu socjolingwistyki, neurolingwistyki, neuropsychologii, medycyny, gerontopedagogiki, językoznawstwa stosowanego i logopedii¹³. Brakuje jednak solidnych podstaw metodologii tego typu badań, a same badania nad komunikowaniem się z osobami w wieku senioralnym, choć niezmiernie ważne i interesujące, trudno uznać za wyczerpujące. Jeśli strukturę dowolnego badania naukowego przedstawi się w postaci triady: *materiał – metoda – teoria*, to w odniesieniu do gerontolingwistyki trudności zaczynają się już od zebrania materiału. Nie do końca wiadomo dokładnie, co w takim materiale można uznać za „wiekowe/ związane z wiekiem”, a jakie trudności czy osobliwości językowe są indywidualną cechą danej osoby, bądź uwarunkowane są płcią, wykonywaną profesją, środowiskiem [Charczenko, 2010: 86]. Interesujące dane można by uzyskać ekscerpując materiał językowy z tekstów literackich. Takie próby były z powodzeniem podejmowane, jednakże zebrany materiał badawczy będzie w takim przypadku tylko wtórnym odbiciem *języka starości* (tamże) i raczej wyrazem tego, w jaki sposób sam au-

13 Badania pilotażowe dotyczące zmian w komunikacji językowej notowanych u osób w wieku senioralnym podjęto w Katedrze Logopedii Uniwersytetu Gdańskiego.

tor postrzega starość. Analizie można by poddać także język pamiętników, które zazwyczaj spisywane są przez osoby w wieku starszym, lecz trudno byłoby na podstawie uzyskanych w ten sposób danych formułować jakiegokolwiek wnioski o charakterze ogólnym.

Oczywiste jest, że prowadzenie jakichkolwiek badań nad specyfiką komunikacji językowej danej grupy wymaga odniesienia się do normy. Odpowiedź na pytanie, co mogłyby być taką normą w przypadku badań nad osobliwościami komunikacji językowej osób w wieku senioralnym, jest trudne. Dla każdego użytkownika języka jest rzeczą oczywistą, że starzy ludzie mówią inaczej niż młodzi. W normalnie rozwijającym się języku, opierającym się na języku trzech pokoleń, „język standardowy” dotyczy języka średniego pokolenia. To pokolenie jawi się nosicielem tego wariantu językowego, który w danym społeczeństwie przyjmuje się za normę. W języku najmłodszego pokolenia występuje więcej innowacji (gramatycznych i leksykalnych). Język pokolenia starszego jest bardziej konserwatywny, występuje w nim np. wiele wyrazów wychodzących z użycia [Wachtin, Gołowko, 2004: 77-78]. Jednakże uznanie na wariant normatywny języka pokolenia średniego nie jest w tym przypadku takie oczywiste – bowiem warianty językowe tak młodszego, jak i starszego pokolenia sytuowałibyśmy od razu na pozycji nie tyle gorszej, o ile odbiegającej od pewnego standardu. Zaś takie wartościujące podejście niczemu w przypadku tych badań by nie służyło.

Dogłębne poznanie zachodzących wraz z wiekiem procesów wpływających na przebieg komunikacji umożliwiłoby stworzenie programów profilaktycznych i umożliwiłoby szybkie postawienie diagnozy i rozpoczęcie terapii w przypadku zmian patologicznych. Stanisław Grabias, definiując przedmiot logopedii, stwierdził: „Moje stanowisko w tej sprawie jest następujące: przyjmuję [...], że logopedia jest nauką o biologicznych uwarunkowaniach języka i zachowań językowych” [Grabias 2012: 36]. Z przekonania o słuszności tych twierdzeń wyrasta pragnienie wyodrębnienia w zakresie logopedii nowej dziedziny, jaką powinna stać się gerontologopedia. W kręgu jej zainteresowań znalazłyby się zagadnienia profilaktyki, diagnozy i terapii zaburzeń komunikacji osób w okresie późnej dorosłości (starości). Gerontologopeda, jako specjalista w tej dziedzinie, powinien w swoim działaniu diagnostyczno-terapeutycznym uwzględniać wszystkie funkcje poznawcze, czyli procesy percepcyjno-motoryczne, uwagę, pamięć, **język** i myślenie (podkreślenie autorów). Grupę potencjalnych pacjentów stanowić będą osoby, u których pogorszenie funkcjonowania w zakresie komunikacji jest wynikiem fizjologicznego procesu starzenia się bądź zmiany o charakterze

patologicznym. Ważne jest, aby trafiali do specjalisty, który w sposób właściwy problemy ich rozpozna, nie zbagatelizuje i udzieli wsparcia i pomocy. Byłby to także specjalista umiejący właściwie kontaktować się z osobą w wieku senioralnym i potrafiący też pracować z najbliższym otoczeniem pacjenta, także w zakresie budowania właściwego kontaktu z osobą w wieku podeszłym [Milewski, Kaczorowska-Bray, 2015].

Postępujące starzenie się ludności implikuje zmiany w kształceniu i stwarza rynek pracy dla geriatrów, specjalistów z zakresu rehabilitacji, fizjoterapii, opieki medycznej. Dostrzegane problemy w komunikacji językowej i problemy w przebiegu czynności fizjologicznych związanych chociażby z przyjmowaniem pokarmu wymuszają także konieczność kształcenia specjalistów-logopedów, przygotowanych do prowadzenia działań profilaktycznych, wspomagania i/lub terapii zaburzeń i dysfunkcji wpływających na komfort życia osób w wieku senioralnym [Milewski, Kaczorowska-Bray, 2014]. Waldemar Tłokiński i Henryk Olszewski [2015: 246] sformułowali następującą dyrektywę, która powinna przyświecać logopedom podejmującym próby dokonywania oceny zachowań słownych osób starszych: „Utrzymywanie kondycji komunikacyjnej u osób starszych stanowi najważniejszą drogę chronienia ich przed dotkliwymi komunikacyjnego osamotnienia i jest ważnym warunkiem poprawy poczucia ich jakości życia. W każdym przypadku logopeda nawiązujący kontakt terapeutyczny z osobą starszą, realizuje interakcję komunikacyjną, staje się więc równoważnym partnerem komunikacyjnym, bez względu na zaplanowane działania profesjonalne. Ta dyrektywa powinna przyświecać logopedom podejmującym jakiegokolwiek próby dokonywania oceny zachowań słownych osób starszych”.

Bibliografia

- Barański J. (2012), *Komunikowanie się z pacjentem w podeszłym wieku*, (w:) A. Steciwko, J. Barański (red.), *Porozumiewanie się pacjenta z lekarzem i jego rodziną. Wybrane zagadnienia*, Wrocław, Elsevier Urban & Partner.
- Charczenko W. K. (2006), *O nieizuczciennom w sowriemiennoj lingwistieke*, Russkaja fiłologia. Ukrainskij wiestnik. Jazykoznanije. Litieraturowiedienije. Mietodika prepodawanija russkogo języka i literatury, Charków, nr 1-2, 3-7.

- Charczenko W. K. (2010), *Niekotoryje przyczyny „bielych piatien” na kartie lingwistycznego poiska*, *Westnik Rossijskogo uniwersiteta družby narodow*. Sieria: Russkij i inostrannyje języki i mietodika ich prepodawanija, nr 2.
- Głuchaniuk N.S., Gierszkowicz T.B. (2003), *Pozdnij wożrast i strategii jego oswojenia*, Moskwa, Moskowskij psychologo-socjalnyj instytut.
- Grabias S. (2001), *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Grabias S. (2012), *Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego*, (w:) S. Grabias, M. Kurkowski (red.), *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*, Lublin, Wydawnictwo UMCS.
- Kielar-Turska M., Byczewska-Konieczny K. (2014), *Specyficzne właściwości posługiwania się językiem przez osoby w wieku senioralnym*, (w:) S. Milewski, J. Kuczkowski, K. Kaczorowska-Bray (red.), *Biomedyczne podstawy logopedii*, Gdańsk, Harmonia Universalis.
- Kiklewicz A. (2007), *Zrozumieć język. Szkice z filozofii języka, semantyki, lingwistyki komunikacyjnej*, Łask, Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Krzyżowski J. (2004), *Psychogeriatrya*, Warszawa, „Medyk”.
- Łomowa O. J. (2004), *Reczewoje powiedenisje aktierow w autobiograficznych tekstach (na materiale ruskogo i niemieckiego jazykow)*, Dissertacja na soiskanije uczonej stiepieni kandydata filologicznych nauk, Rostow-na-Donu.
- Marcjanik M. (2014), *Językowy obraz osoby starej*, (w:) B. Szatur-Jaworowska (red.), *O sposobach mówienia o starości. Debata. Analiza. Przykłady*, Warszawa, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Milewski S. (2011), *Mowa dorosłych kierowana do niemowląt. Studium fonostatystyczno-fonotaktyczne*, wyd. 2, Gdańsk, Harmonia Universalis.
- Milewski S. (2013), *Wybrane osobliwości językowego kontaktowania się dorosłych z małymi dziećmi*, (w:) G. Krasowicz-Kupis, M. Lipowska (red.), *Wspieranie rozwoju jako wyzwanie interdyscyplinarne*, Gdańsk, Harmonia Universalis.
- Milewski S., Kaczorowska-Bray K. (2014), *Czy jest potrzebna gerontologopedia? Późna dorosłość z perspektywy logopedycznej*, (w:) M. Michalik (red.), *Diagnoza i terapia logopedyczna osób dorosłych i starszych*, Nowa Logopedia, t. 5, Kraków, Collegium Columbinum.
- Milewski S., Kaczorowska-Bray K. (2015), *Późna dorosłość jako przedmiot zainteresowania współczesnej logopedii – perspektywy badawcze*, (w:) S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray (red.), *Metodologia badań logopedycznych z perspektywy teorii i praktyki*, Gdańsk, Harmonia Universalis.
- Minois G. (1995), *Historia starości. Od antyku do renesansu*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza Volumen, Wydawnictwo Marabut.
- Njuguna V., Kariuki D. (2012), *Role of Communication Competence in elderly care: A carers' perspective*, Arcada, Degree Thesis Human Ageing And Elderly Service. <https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/42435/ROLE%20OF%20COMMUNICATION%20COMPETENCE%20IN%20ELDERLY%20CARE.pdf?sequence=1> (dostęp: 27.04.2015).
- Raport NIK, *Opieka medyczna nad osobami w wieku podeszłym*, www.nik.gov.pl (dostęp: 20.04.2015).

- Skarżyńska K. (2007), *Przedmowa do wydania polskiego. Dlaczego komunikacja jest tak cenna?*, (w:) J. Stewart (red.), *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stewart J. (2007), *Idea książki*, (w:) J. Stewart (red.), *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stierin I. A. (2012), *Osnovy rieczewogo wozdiejstwija. Uczebnoje izdanije*, Woroneż, Istoki.
- Stierin I. A. (2013), *Obszczenie so starszym pokolenijem*, Woroneż, Istoki.
- Straś-Romanowska M. (2011), *Późna dorosłość*, (w:) J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stuart-Hamilton I. (2006), *Psychologia starzenia się*, Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Sugatani Y. (2008), *Gerontolinguistics and Care Communication*, "Medical Communications" nr 3 (2), s. 91-101.
- http://www.healthcommunication.or.kr/main/data/file/journal/1949091842_476d3087_C0C7B7E1C4BFB9C2B4CFC4C9C0CCBCC7+C1A63B1C7+2C8A32891-10129.pdf (dostęp: 20-04-2015).
- Thimm C. (1996), *Alter, Sprache, Kommunikation: Plädoyer für eine Gerontologische Linguistik*, Institut für Deutsche Sprache, <http://pub.ids-mannheim.de/laufend/sprachreport/sr96-1a.html> (dostęp: 20-04-2015).
- Thimm C. (1995a), *Verständigungsprobleme in Gesprächen zwischen Jung und Alt*, (w:) B. Spillner (red.), *Sprache: Verstehen und Verständlichkeit. Forum Angewandte Linguistik*, Frankfurt/New York, Peter Lang, s. 89-95
- Thimm C. (1995b), *Intergruppenkommunikation, soziales Vorurteil und konversationale Implikaturen: Alt und Jung im Dialog*, (w:) F. Liedtke (red.), *Implikaturen: Grammatische und pragmatische Analysen. Linguistische Arbeiten*, Bd. 343, Tübingen: Niemeyer, s. 187-208
- Tłokiński W. (1990), *Mowa ludzi u schyłku życia*, Warszawa, PWN.
- Tłokiński W., Olszewski H. (2014), *Zaburzenia mowy związane z wiekiem*, (w:) S. Milewski, J. Kuczkowski, K. Kaczorowska-Bray (red.), *Biomedyczne podstawy logopedii*, Gdańsk, Harmonia Universalis.
- Tłokiński W., Olszewski H. (2015), *Praktyczna ocena mowy osób w wieku senioralnym: aspekty metodologiczne*, (w:) S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray (red.), *Metodologia badań logopedycznych z perspektyw teorii i praktyki*, Gdańsk, Harmonia Universalis.
- Tyszkowa M. (1988), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa, PWN.
- Wachtin N. B., Gołowko E. W. (2004), *Socjolingwistika i socjologia języka. Uczebnoje posobije*, Sankt-Petierburg, Izdatielskij Centr „Gumanitarnaja Akademia”, Jewropejskij uniwersitet w Sankt-Pietierburgie.
- Wolny M. (2003), *Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie*, „Język a Kultura”, t. 15, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 2530, s. 189-199.

SUMMARY

Late adulthood from the perspective of speech therapy

Observed demographic changes mean that we are becoming a 'greying society.' This makes it necessary to introduce new curriculum content in the vocational training of speech therapists and creates a need for specialists in the area of therapy and functional assistance of seniors. At the same time, this indicates the need for conducting extensive studies in the field of gerontological linguistics, concerning the particularities of speech related to age as well as the specific features of communication with the elderly.

In this speech the authors would like to discuss one of the directions of research on language phenomena related to old age, i.e. research on the particular manner of communication of those in the senior's close environment (family, doctors, therapists, among others) with the senior. The style of communication with a person of senior age, being a result of social stereotypes of elderly people, may increase their discomfort and indicate paternalistic and condescending treatment of those in the highest age group. This may even be a sign of ageism, i.e. social discrimination based on people's age.

Keywords:

late adulthood, geriatric speech therapy, gerontological linguistics, changes in linguistic communication